

2. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 502.7

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

НИЖНЬОСУЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК: ПРИРОДНІ (ІСТОРИЧНІ) ЦІННОСТІ

На території України, як і де-будь, є не тільки унікальні, живописні, ба більше – енергетично потужні місця, феномен яких закорінюється у глибину віків. Тобто їх природне різноманіття інтерферує з багатством культурно-історичним. До тих місць належить Посулля, де створено національний природний парк. Про нього, шляхи збереження природного біотичного різноманіття, силу духу цієї землі досліджено і висвітлено у пропонованій статті.

Ключові слова: національний природний парк, біотичне різноманіття, рекреаційні ресурси.

Унікальні пейзажі, як пам'ятки національної гордості, становлять найцінніші перлини природно – культурної спадщини кожного етносу і відповідним чином повинні охоронятися та зберігатися. У нинішньому техногенно зміненому світі "дика" природа заповідних територій все більше стає безцінним еталоном, мірою та критерієм прекрасного [2].

Постановка проблеми. Найкращі, еталонні природні території у теперішній світовій практиці репрезентують національні парки, як одна з категорій природно-заповідних територій. Кожний такий парк, як окрема ділянка земної поверхні, має свій вигляд ландшафту ("фізіономію") і представлений оригінальною сукупністю живописних пейзажів.

В усьому світі національні парки організуються на територіях мальовничих ландшафтів з унікальними об'єктами та явищами природи, що покликані задовольняти культурно-естетичні потреби відвідувачів, сприяти їхньому оздоровленню і відпочинку, розширенню природознавчого кругозору. Природа на значній їх території залишається недоторканою і розвивається за своїми законами. Національні парки надають можливість відвідувачам через рекреацію (туризм) спостерігати та насолоджуватися чарівною неповторністю "дикої" природи [1; 3].

Згідно з Законом України "Про природно-заповідний фонд України" (статті 20-22) національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність [5].

Виклад основного матеріалу. Конструктивно новим напрямком і важливим підмурком у вивченні і збереженні природно-культурної спадщини України може стати гуманістична концепція національного ландшафту як інтегральної, об'єкт-суб'єктної (матеріально-духовної), ціннісної категорії. Одним з найважливіших її положень є виокремлення у структурі національного ландшафту духовної та інтелектуальної складових.

Інтегроване розуміння ландшафту як цілісної природно-культурної системи, що знаходить все більше прибічників серед природознавців і гуманітаріїв, дозволяє говорити про територіальну сумісність нашої природної і культурної спадщини. У сучасному ландшафті поряд із природними елементами співіснують історико-культурні, включаючи людину та сліди її життєдіяльнос-

ті (городища, кургани, ділянки історичного культурного шару тощо). У ньому закарбувалася пам'ять про минуле, у ньому живі добро, мораль, інтелект [2].

У цьому контексті незрівнянними за глибиною, власне, українського коріння, українського козацького Духу можна вважати центральні регіони України, зокрема Полтавщина і Черкащина. Тут генетичне джерело українства як нашого, національного, феномену. Ще з шкільної парти закарбувався в уяві кожного з нас (українців) поетичний образ розкішної материнської природи (за творами Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, І. Котляревського).

На жаль, від колишньої (середньовічної) української природи нині залишилися лише "окрайці". Тепер вони зберігаються тільки у формі природно-заповідних територій, зокрема таких багатofункціональних (як зазначалося вище), якими є національні природні парки. Один з еталонів українського ландшафту у вигляді заплавлених лук і зарослих очеретом боліт, з тихими водними плесами ріки охороняється державою у басейні нижньої течії річки Сула. Прадавньої річки, по-дитячому замріяної, з придолінними і заплавленими ландшафтами поетичної, казкової краси. У присульських, високого гатунку, пейзажах закарбовані сліди історії ще скіфської доби. Адаже на нижньому Посуллі, так само як на нижньому Дніпрі (Нікопольщина) маємо найбільше скіфських курганів. Можливо, тут знаходилася столиця Великої Скіфії – держави І тис. до Р. Х.

Скільки славних історичних подій пронеслося, скільки теплих, ніжних краєвидів можна побачити на Посуллі! Це унікальне місце представлене у природній (і культурній) спадщині України Нижньосульським національним природним парком, створеним Указом Президента України від 10 лютого 2010 р. на площі 18635,11 га. Національний природний парк (НПП) розміщений у межах Глобинського, Оржицького та Семенівського районів Полтавської області та Чорнобаївського (села Кліщенці, Велика Бурімка, Лящівка, Жовтине, Мохнач) – Черкаської області. (У постійному користуванні парку – 2187,3 га).

Простягається національний парк вздовж затопленої Кременчуцьким водосховищем річкової долини Сули (Сулинської затоки), де вже існувала до того система заказників (нижчої по статусу категорії природно-заповідного фонду України). Територія парку вміщує цілісні екосистеми, які суттєво не змінені людською діяльністю. Тут природні ландшафти мають особливе духовне значення.

Однак лісостепова частина Придніпров'я, в межах якої знаходиться Нижньосульський НПП, є однією з найбільш освоєних людиною регіонів України. Тому процес деградації природних екосистем, найцінніші з яких збереглися переважно в заплавах річок, з кожним роком поглиблюється.

Відносно добре збережена природа території Нижньосульського національного парку може бути візитівкою для його відвідувачів з усієї України. Тут можна багато пізнати, очиститися духовно, відпочити морально і тілесно. Отож, у заповідне Посулля!

Перш за все, приємно вражає високий правий берег Сули, розчленований ярами і балками. Решта території національного парку має слабо почленований рельєф. Північна частина території парку складена в основному незатопленою частиною заплави Сули із старичними озерами та заболоченими ділянками, а також першою надзаплавною терасою Сули. Південніше, на широті сіл Велика Бурімка та Лящівка, заплава переважно затоплена. Крім великих і відносно високих островів (Березове, Чубарове, Одинці, Романів Горб, Діброва), які піднімаються над рівнем води на 2-6 м, тут багато низьких

островів невеликої площі. Вони невисокі, значну частину часу знаходяться під водою.

Значне місце в рослинному покриві території Нижньосульського НПП займає лісова рослинність. Лісові масиви національного парку розташовані у межах двох ландшафтів: яружно-балкового (правий берег затоки) і долинно-терасового (лівобережжя) [4].

Ліси зростають на заплаві, першій надзаплавної (боровій) терасі Сули і Дніпра, а також на корінному березі. Одним з найбільших є лісовий масив, який тягнеться від с. Велика Бурімка до с. Мохнач – урочище Стінка. Це листяні ліси, що розміщуються на стрімких (до 20°) схилах, а біля с. Мохнач на досить погорбованих ділянках. Склад деревостану дуже різноманітний. Основу складають дуб звичайний (*Quercus robur* L.) і ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.). Домішуються липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.), клен гостролистий (*Acer platanoides* L.). Є клен польовий (*A. campestre* L.), клен татарський, або чорноклен (*A. tataricum* L.).

У розрідженому ярусі підліску зростають ліщина звичайна (*Corylus avellana* L.), бруслина бородавчаста (*Euonymus verrucosa* Scop.), бузина чорна (*Sambucus nigra* L.). Домінанти трав'яного ярусу міняються в залежності від елементів рельєфу. На вирівняних ділянках переважає ягиця звичайна (*Aegopodium podagraria* L.) з плямами копитняку європейського (*Asarum europaeum* L.). На схилах у розрідженому травостої переважає зірочник ланцетовидний (*Stellaria holostea* L.). Флористичне ядро в цих лісах утворюють типові неморальні види: медунка темна (*Pulmonaria obscura* Dumort.), просянка розлога (*Milium effusum* L.), купина багатоквіткова (*Polygonatum multiflorum* (L.) All.). Виявлене в цих лісах зростання шоломниці високої (*Scutellaria altissima* L.). Про значний антропогенний вплив на ценози цих лісів свідчить значна участь кропиви дводомної (*Urtica dioica* L.) та кінського часнику черешкового (*Alliaria petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande).

Лісове урочище Березове характеризується різноманітним деревостану і досить рудералізованим трав'яним покривом. Тут зростають бутень п'янкий (*Chaerophyllum temulum* L.), гравілат міський (підлісник) (*Geum urbanum* L.), кропива дводомна, котячий хвіст шандровий (*Chaeturus marrubiastrum* (L.) Reichenb.). Крім того, тут є фіалка шершава (*Viola hirta* L.), конвалія травнева (*Convallaria majalis* L.), купина багатоквіткова, герань Робертова (*Geranium robertianum* L.), розхідник звичайний (*Glechoma hederacea* L.).

Соснові ліси поширені в ур. Драчки, біля с. Липове, між селами Липове і Дем'янівка. На підвищених місцях у травостої переважає кунічник наземний (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth). Часто домінує пирій повзучий (*Elytrigia repens* (L.) Nevski). Флористичне ядро утворюють псамофіти.

Серед лучної рослинності парку значні площі займають справжні луки. Основні площі таких лук зосереджені у межах заплави Сули і її приток, в околицях с. Горощино та в урочищі Одинці. Поширеними є угруповання костириці східної (*Festuca orientalis* (Hack.) V. Krecz. et Bobr.) та костириці лучної (*F. pratensis* Huds.). Це досить густі травостої. Значну домішку в них часто становить грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), меншу – лисохвіст, або китник тростиновий (*Alopecurus arundinaceus* Poir.).

Звичайними видами тут є коношина лучна (*Trifolium pratense* L.), дивина (коров'як) борошніста (*Verbascum lychnitis* L.), дивина чорна (*V. nigrum* L.), дивина лікарська (*V. phlomoides* L.). Особливу цінність мають лучно-болотні орхідеї – зозулинець болотний (*Orchis palustris* Jacq.), пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza*

incarnata (L.) Soo), пальчатокорінник травневий (*D. majalis* (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes). На більш знижених ділянках кострицевих лук зростають шоломниця звичайна (*S. galericulata* L.), алтея лікарська (*Althaea officinalis* L.). Виявлені на території парку луки з домінуванням мітлици велетенської (*Agrostis gigantea* Roth), тимофіївки лучної (*Phleum pratense* L.).

Заболочені луки представлені угрупованнями очеретянки звичайної (*Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch.), осоки загостреної (*Carex cuspidata* Host). Тут зростають рутвиця проста (*Thalictrum simplex* L.), жовтозілля татарське (*Senecio tataricus* Less.).

Болотна рослинність парку не займає значних площ. Домінує очерет звичайний, або південний (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.). З різнотрав'я зростають півники болотні (*Iris pseudacorus* L.), молочай болотяний (*Euphorbia palustris* L.), жовтець язиколістий (*Ranunculus lingua* L.), калюжниця болотна (*Caltha palustris* L.).

Прибережно-водна рослинність розміщується смугами вздовж берегів. Найбільшу площу займає рогоз вузьколистий (*Typha angustifolia* L.), а також очерет звичайний. Є ділянки з домінуванням лепешняку великого (*Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holmb.), рогозу широколистого (*T. latifolia* L.), куги озерної (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla).

По водних плесах ліниво розкидані всім знайомі чарівні квіти глечиків жовтих (*Nuphar lutea* (L.) Smith), латаття білого (*Nymphaea alba* L.) і третинного релікту – сальвінії плаваючої (*Salvinia natans* (L.) All.). Їх угруповання (ценози) занесені (серед 127) до Зеленої книги України.

Важливими для біорізноманіття території Нижньосульського НПП є степові ділянки. Степова рослинність зустрічається невеликими острівками на стрімких схилах біля сіл Лящівка, Велика Бурімка, в балці біля с. Кліщинці, а також на городищах [8].

Попередні дослідження дають підставу стверджувати, що кількість видів судинних рослин у межах парку перевищує 600. У складі флори є чимало видів, які охороняються на різних рівнях. Один вид – астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.) – занесений до Червоного списку Міжнародної спілки охорони природи та природних ресурсів (МСОП). Два види – астрагал шерстистоквітковий та козельці українські (*Tragopogon ukrainicus* Artemcz.) – занесені до Європейського Червоного списку. Сім видів занесені до Червоної книги України [6].

Рамки статті не дають можливості детально зупинитися на не менш багатій, ніж флора, фауні національного парку. Зазначимо тільки коротко, що найбільш значним компонентом біляводного фауністичного комплексу Нижньосульського національного парку є птахи (крячки, кулики, очеретянки тощо). Особливо зростає їх чисельність у періоди сезонних міграцій. В окремі дні (переважно восени) загальна кількість водно-болотних птахів може сягати 30 тис. особин і більше.

Нижньосульський НПП має значні рекреаційні (включаючи рибні) ресурси і приваблює численних при-

хильників активного відпочинку – туристів-водників, а також рибалок. Приваблива територія також для пляжно-культурного відпочинку. Більшість рекреаційних занять пов'язано з водою.

Сулинська затока є однією з найбільш багатих на рибні запаси водоем України. Практично всі з 50 видів риб, які живуть в Кременчуцькому водосховищі, представлені в іхтіофауні затоки. На жаль, в останні десятиліття практично зникли такі унікальні види, як мінога українська (*Lampetra mariae*), стерлядь річкова (*Acipenser ruthenus*), рибець (*Vimba vimba*), клепець, або білоглазка (*Abramis sara*) тощо. Вони занесені до Червоної книги України [7].

Акваторія затоки, річка Сула – прекрасні місця для аматорського рибальства. У селі Лящівка Чорнобаївського району Черкаської області функціонує будинок мисливця і рибалки Чорнобаївського приписного господарства УТМР (Українське товариство мисливців і рибалок). Ще одна мисливська база функціонує в районі с. Погребняки Семенівського району Полтавської області.

На узбережжі Сулинської затоки в районі сіл Дем'янівка, Погребняки, Липового функціонують бази відпочинку сезонного (літнього) типу. Загальна місткість їх становить біля 300 місць. Можливість розміститися на тимчасове проживання у сільських господарів є передумовою розвитку сільського зеленого туризму. Дуже перспективним у межах Нижньосульського НПП є науковий екологічний та краєзнавчий туризм [3; 4].

Висновки. Нижньосульський національний природний парк створено для збереження еталону унікальної природи Середнього Придніпров'я.

Нижньосульський НПП є ідеальним зразком можливості реалізації ідеї про нерозривність природного та історичного ландшафту.

На Посуллі, як і в інших місцях України, зберігається історична пам'ять народу, Дух землі. Там могили наших пращурів. Кожний такий клапчик землі просочений кров'ю справжніх лицарів, народних героїв, завдяки яким ми ще зветься українцями.

Список використаних джерел

1. Гетьман В. І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Заповідна справа в Україні / за ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К., 2003. – С. 162 – 175.
2. Гетьман В.І. Гуманістична цінність заповідних ландшафтів національної та регіональних екомереж України / В.І. Гетьман // Екологічний вісник, № 1-2, 2003. – С. 5-7.
3. Гетьман В. І. Національні природні парки України / В. І. Гетьман. – К., 2012.
4. Еталони природи Полтавщини / О. М. Байрак, М. І. Проскурняк, Н. О. Стецюк та ін. – Полтава, 2003.
5. Про природно-заповідний фонд України : Закон України // Екологічне законодавство України : у 2 кн. / відп. ред. В. І. Андрейцев. – К., 1997. – Кн. 2. – 576 с.
6. Мосякін С. Л. Рослини України у світовому Червоному списку / С. Л. Мосякін // Укр. ботан. журн. – 1999. – № 1.
7. Природа Украинской ССР. Животный мир / В. И. Монченко, В. Г. Долин, В. В. Ермоленко и др. ; за ред. В. А. Топачевского. – К., 1985.
8. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т. Л. Андриенко, О. Б. Блюм, С. П. Вассер и др. ; за ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К., 1985.

Надійшла до редколегії 30.04.14

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

НИЖНЕСУЛЬСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРИРОДНЫЙ ПАРК: ПРИРОДНЫЕ (ИСТОРИЧЕСКИЕ) ЦЕННОСТИ

На территории Украины, как и где-нибудь, есть не только уникальные, живописные, даже больше – энергетически мощные места, феномен которых укореняется в глубину веков. То есть их природное разнообразие интерферирует с богатством культурно-историческим. К этим местам принадлежит Посулье, где создан национальный природный парк. О нем, путях сохранения природного биотического разнообразия, силе духа этой земли исследовано и отображено в предлагаемой статье.

Ключевые слова: национальный природный парк, биотическое разнообразие, рекреационные ресурсы.

V. Getman, PhD, Senior Lecturer

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

NYZHNIOSULSKYI NATIONAL NATURE PARK: NATURAL AND HISTORICAL VALUES

On the Ukraine's territory, as well as elsewhere, there are not only unique, picturesque places but also energetically powerful ones, whose phenomenon is deeply rooted in the past, i.e., their natural diversity interacts with cultural and historical wealth. Among those places is Posullia, where a national nature park was created. This park, ways of natural biodiversity protection, and spiritual power of this land are discussed in this article.

Keywords: national nature park, biological diversity, recreational resources.